

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.5

Драгоненко Анна Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевого права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

АНАЛІЗ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ОБІГУ ПОРНОГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті розглядаються проблеми встановленої в Україні відповідальності за виготовлення і поширення порнографічних предметів у контексті міжнародних зобов'язань України. Аналізуються норми міжнародного права щодо протидії обігу порнографічної продукції. Обґрунтовується необхідність подолання порноіндустрії, розробка комплексної державної програми щодо зниження рівня обігу порнографії у суспільстві з обов'язковою організацією дієвої співпраці між провідними країнами.

Ключові слова: міжнародні стандарти, порнографічні предмети, суспільна мораль, дитяча порнографія.

Dragonenko A.A. ANALYSIS INTERNATIONAL LAW TO COMBAT PORNOGRAPHY CIRCULATION.

The article deals with the problems of established responsibility in Ukraine for the production and distribution of pornographic subjects in the context of Ukraine's international obligations. The norms of international law concerning counteraction to the circulation of pornographic products are analyzed. The necessity of overcoming the porn industry, the development of a comprehensive state program for reducing the level of pornography in a society with the obligatory organization of effective cooperation between the leading countries is substantiated.

It is noted that the main international legal act in the sphere of counteracting the circulation of pornographic products up to now is the International Convention on the Suppression of the Circulation of Pornographic Books and Trade, adopted by the Ninety-Four Years, which does not contain the definition of pornography.

The problem of child pornography is the most regulated in international law. However, it has been stressed that in relation to pornography in general, it is a generic term, while pornography as a generic term in international law is not established.

It is determined that an international legal act regulating the circulation of items, including "adult" pornographic products, is necessary, summarizing almost century-old experience of international cooperation in this field.

Key words: international standards, pornographic subjects, public morals, child pornography.

Постановка проблеми. До злочинів міжнародного характеру традиційно відносять діяння, пов'язані з розповсюдженням порнографії і матеріалів порнографічного характеру

Протягом тривалого часу вказувалося на необхідність правового регулювання обігу порнографічної продукції, однак таких нормативних правових актів немає донині. Так, на даний час існує тільки Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року, що містить розпливчате визначення терміна «продукція порнографічного характеру».

Протидія нелегальному обігу порнографічних матеріалів і предметів здійснюється не тільки на національному рівні, а й на міжнародному – на основі конвенцій і договорів, основною з яких є Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними 1923 року.

Однак ні міжнародні правові документи, ані національне кримінальне законодавство не містять загального визначення порнографії, яке б могло бути застосоване на практиці. Судовою практикою і практикою судових експертів також не визначено поняття або хоча б система більш-менш ясних критеріїв віднесення продукції до категорії порнографії. При цьому, незважаючи на розбіжності в розумінні термінології, в сфері обігу порнографічних матеріалів і предметів, наука, правотворчість і судова практика йдуть по шляху створення заходів протидії обігу порнографії без осмислення базових питань, таких як: наявність суспільної небезпеки в діях, пов'язаних з обігом порнографії, характер

суспільної небезпеки обігу порнографії, об'єкт злочинів у зазначеній сфері, визначення порнографії, визначення понятійного апарату для позначення предмета цієї групи злочинів та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В теорії кримінального права питанням захисту громадської моральності від злочинних посягань приділялася певна увага. Зазначену проблематику розробляли, зокрема, такі українські та російські науковці, як Ю.В. Александров, С.І. Бушмін, В.О. Владіміров, П.Ф. Грішанін, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, О.О. Дудоров, О.П. Дьяченко, М.А. Єфімов, О.М. Ігнатов, М.Й. Коржанський, Н.Ф. Кузнецова, П.С. Матишевський, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, М.Д. Шаргородський, С.С. Яценко та інші.

Питання кримінально-правової охорони суспільної моральності та теоретичні практичні проблеми кримінальної відповідальності за дії з порнографічними предметами досліджували С.Ф. Денисов, А.В. Ландіна, В.В. Кузнецова, Л.С. Кучанська, О.П. Рябчинська, А.Х. Степанюк та інші вітчизняні науковці.

Формування цілей статті. Мета статті – аналіз норм міжнародного права щодо запобігання обігу порнографічної продукції, міжнародні зобов'язання України в цій сфері і на цій основі запропонувати напрями удосконалення норм щодо такої відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Уперше на міжнародному рівні питання визначення порнографії і врегулювання її обігу обговорювалося в 1910 році в рамках Паризької міжнародної конференції з проблем боротьби з розповсюдженням порнографічних предметів. Було навіть вироблено визначення порнографії: «Порнографією є все, що має непристойний характер, виявляє спеціальне бажання виявити нездорові уявлення про сексуальне життя і своїм змістом видає бажання автора викликати хтиві і розпусні думки» [1, с. 7]. Ми вважаємо, що таке визначення є дуже загальним і відображає розуміння порнографії як синонім непристойності. У підсумковий документ це визначення порнографії не ввійшло.

У результаті п'ятнадцять держав уклали Угоду щодо припинення обігу порнографічних видань. Цей документ найчастіше оцінюється як декларація, з тієї причини, що не містив легального визначення порнографії, критеріїв її відмежування від еротики, не описував способів поширення таких матеріалів і предметів [2, с. 9]. Однак в документі був приведений приблизний перелік предметів та матеріалів порнографічного характеру, до яких були віднесені: твори, малюнки, зображення або предмети. У ньому також йшлося про централізацію будь-яких відомостей, які можуть полегшити виявлення та припинення дій, що становлять порушення внутрішнього законодавства держав-учасників щодо порнографічних творів, малюнків, зображень або предметів, складові елементи яких мають міжнародний характер, про доставляння будь-яких відомостей, що можуть перешкоджати ввезенню видань або предметів, зазначених в угоді, також забезпеченні або прискоренні їх вилучення, повідомленні законів, які вже були видані, або будуть видані в державах-учасниках, щодо предмету зазначеного угоди. Питання про конкретні види злочинів, пов'язані з розповсюдженням порнографії, не розглядалося.

Наступним міжнародним правовим актом стала Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними, підписана в Женеві в 1923 році. Визначення порнографії цей акт не містить, але також дає приблизний перелік порнографічної продукції: твори, малюнки, гравюри, картини, друкарські видання, зображення, афіші, емблеми, фотографії, кінематографічні фільми або інші порнографічні предмети. Зазначений документ містить конкретний перелік дій з порнографічною продукцією, які підлягають криміналізації державами-учасниками конвенції, а саме: виготовлення або зберігання порнографічних предметів з метою їх продажу або розповсюдження або ж їх публічного оприлюднення; ввезення, перевезення, вивезення особисто або через іншу особу порнографічних матеріалів або предметів з метою продажу або розповсюдження; випуск в обіг будь-яким шляхом, ведення або участь в бізнесі, громадському або приватному житті, пов'язаному з порнографічними матеріалами або предметами або вчинення з ними будь-яких дій; поширення, публічне виставлення або ведення бізнесу з метою прокату, рекламування будь-яким шляхом, з метою заохочення обігу або торгівлі цими предметами. Стаття I конвенції зобов'язує її учасників виконувати будь-які заходи з метою розкриття, переслідування і покарання осіб, які будуть визнані винними в будь-якій із перерахованих в конвенції дій. Територіальний принцип юрисдикції держави-учасника визначається наступним чином: «Особа, яка вчинить будь-який проступок, передбачений статтею I, буде нести відповідальність за законодавством тієї сторони, де було скоєно правопорушення, або один з елементів, що складає правопорушення». Територіальний принцип також доповнено активним персональним принципом: «Особа буде нести відповідальність і в тому випадку, якщо законодавство її держави такі дії допускає, судам тієї сторони, громадянами якої вони є, якщо вони там виявлені, навіть тоді, коли складові елементи правопорушення, були вчинені за її територією». Кожній стороні належить застосовувати правило *non bis in idem* відповідно до положень, прийнятих її законодавством.

Конвенцію підписали близько шістдесят держав. У 1935 році до неї приєднався СРСР. Конвенція є чинною до сих пір і залишається основним документом в щодо протидії обігу порнографії.

Велика кількість документів була прийнятий для розвитку положень Конвенції про права дитини 1989 року. У ст. 34 зазначеного документа було закріплено наступний імперативний припис: «Держави зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. З цією метою держави, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів для запобігання відміні або примусу дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; використанню з метою експлуатації дітей в проституції або в іншій незаконній сексуальній діяльності; використанню з метою експлуатації дітей в порнографії і порнографічних матеріалах» [3]. Конвенція набула чинності для СРСР в 1990 році.

У 1991 році Кабінет Міністрів Ради Європи в Рекомендації R 11 для держав-учасників ЄЕС щодо експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми, дещо конкретизував це загальне положення. У цьому документі був сформульований перелік заходів, спрямованих на припинення обігу дитячої порнографії. Європейським державам було рекомендовано наступне: передбачити відповідні санкції, враховуючи тяжкість злочину, вчиненого тими особами, які беруть участь у виробництві і збуті будь-яких порнографічних матеріалів, в яких фігурують діти; вивчати доцільність введення кримінальної відповідальності за володіння порнографічними матеріалами, об'єктами яких є діти; завдяки міжнародній співпраці забезпечити виявлення фірм, товариств або осіб, які пов'язані з двома і більше країнами, які використовують дітей для виробництва порнографічних матеріалів; передбачити інформування громадськості, з метою підвищення її обізнаності про втілення кримінальної політики, зокрема обвинувачень і засуджень у справах, пов'язаних з дитячою порнографією [4]. В Рекомендації REC (2001) 16 Комітету Міністрів Ради Європи щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації державам-учасницям вже запропоновано встановити кримінальну відповідальність за просте зберігання в будь-якій формі порнографічних матеріалів, в яких фігурують діти або змодельовані зображення дітей [5].

Значна кількість міжнародних документів містить окремі норми, що стосуються порнографії. Так, Конвенція про транскордонне телебачення 1989 року (ETS № 132) закріплює наступні вимоги до змісту телефіру, яких слід дотримуватися телемовниками: програми в цілому, їх уявлення і зміст повинні забезпечувати повагу до людської гідності та основні права інших людей. Зокрема, вони не повинні бути непристойними і, особливо, містити порнографію, пропагувати насильство і сприяти расовій ненависті; все програми, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків, не повинні транслюватися в той період часу, коли вони можуть їх дивитись [6].

У Європейській конвенції про спільне кіновиробництво 1992 року (ETS № 147) закріплено: «... статус спільного кіновиробництва не може бути надано проектам відверто порнографічного характеру або проектам, що пропагують насильство чи відкрито ображають людську гідність» [7].

Основні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх 1990 року закликають засоби масової інформації звести до мінімуму показ матеріалів, пов'язаних з порнографією, вимагають уникати показ дітей, жінок і особистих відносин у будь-якій формі, яка принижує гідність (п. 43).

Відповідно до п. 21 Віденської декларації та програми дій 1993 року держави-учасники покликані зміцнити національні та міжнародні механізми і програми захисту та охорони дітей, зокрема дівчаток, дітей, залишених без нагляду, дітей, які піддаються сексуальній експлуатації, включаючи дитячу порнографію. Відповідно до п. 48 цієї декларації всесвітня конференція з прав людини закликає всі держави вирішувати гостру проблему дітей, які перебувають в особливо складних умовах, активно боротися з експлуатацією дітей та жорстоким поведінням з ними.

Проблеми експлуатації дітей також стосується Конвенція № 182 Міжнародної організації праці 1999 року «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці». Відповідно до ст. 3 зазначеної конвенції злочинами повинні бути визнані використання, вербування або пропонування дитини для виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних представлень [8]. Україною конвенція ратифікована в 2000 році.

Наступним важливим кроком у протидії обігу порнографічної продукції став Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2000 року. У ньому вперше на міжнародному рівні дається визначення дитячої порнографії. Відповідно до ст. 2 протоколу дитячою порнографією є зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, з сексуальних мотивів.

Держава-учасниця зобов'язується забезпечувати, щоб виробництво, розподіл, розповсюдження, імпорт, експорт, пропозиція, продаж або зберігання дитячої порнографії були в повній мірі охоплені її кримінальним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку. З урахуванням положень національного законодавства, вказаний міжнародний документ зобов'язує кожна державу-учасницю в

відповідних випадках вживати заходів щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за злочини, передбачені в протоколі. З урахуванням правових принципів держави-учасниці така відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

Крім територіального принципу держава-учасниця вживає тих заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, зазначених у протоколі, в тих випадках, коли такі злочини вчиняються на її території або на борту морського або повітряного судна, зареєстрованого в цій державі.

Також протокол зобов'язує державу-учасницю вживати заходів для встановлення активного персонального чи пасивного персонального принципів юрисдикції щодо передбачених злочинів, тобто у випадках, коли підозрюваний у скоєнні злочину є громадянином держави-учасниці чи особою, місце проживання якої знаходиться на його території, а також коли жертва є громадянином цієї держави.

Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо вищезгаданих злочинів, коли злочинець знаходиться на його території, і вона не видає його іншій державі-учасниці на підставі того, що злочин було скоєно одним з його громадян.

Протокол не виключає також будь-яку кримінальну юрисдикцію, яка здійснюється відповідно до внутрішньодержавного права. Україна ратифікувала протокол у 2003 році.

Висновки. Основним міжнародним правовим актом у сфері протидії обігу порнографічної продукції донині є прийнята дев'яносто чотири роки тому Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними, яка не містить визначення порнографії.

Найбільш врегульована в міжнародному праві проблема дитячої порнографії. Однак, вважаємо, що у відношенні до порнографії взагалі вона є видовим поняттям, тоді як порнографія в якості родового поняття в міжнародному праві не встановлена.

Вважаємо, що є необхідним міжнародний правовий акт, який регулює питання обігу в тому числі «дорослої» порнографічної продукції, узагальнюючий майже віковий досвід міжнародного співробітництва в цій галузі.

Список використаних джерел:

1. Рябчинська О. П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. П. Рябчинська ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
2. Соловей О.О. Кримінологічна характеристика та запобігання дитячій порнографії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / О.О. Соловей ; Національна академія внутрішніх справ. – Х., 2012. – 19 с.
3. Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Рекомендация N R (91) 11 Комитета министров Совета Европы относительно эксплуатации секса в целях наживы, порнографии, торговли детьми и несовершеннолетними (Принята 09.09.1991) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_046
5. Рекомендация 16 Комитета Совета Европы относительно защиты детей от сексуальной эксплуатации [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.titlehref.ru
6. Європейська конвенція про транскордонне телебачення 9 вересня 1998 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_444
7. Європейська конвенція про спільне кінематографічне 2 листопада 1992 року виробництво [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_136
8. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці N 182 7 червня 1992 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_166

Стаття надійшла до редакції 23.11.2017